

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Дмитро Данилюк

Програма курсу

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

для магістрів

спеціальність - історія

Ужгород
Видавництво УжНУ
2006

Данилюк Д. Програма курсу „Теорія і методика краєзнавчої роботи” для магістрів. Спеціальність історія. – Ужгород: Видавництво УжНУ, 2006. – 33с.

Рецензенти: доктор історичних наук, професор В.І.Ілько,
кандидат історичних наук, доцент Фенич В.І.

Відповідальний за випуск: доктор історичних наук, професор, за-
відувач кафедри історії України Да-
нилюк Д.Д.

Друкується за рішенням кафедри історії України від 9 грудня
2005 р., протокол № 4.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ.....	6
Основні теоретичні, методичні й організаційні питання історичного краєзнавства	6
Історичне краєзнавство і спеціальні та допоміжні історичні дисципліни	8
Історіографічні дослідження історії Закарпаття на рубежі XIX – XX ст.	9
Історіографічні та бібліографічні праці 1919-1945 рр.....	9
Історія Закарпаття в українській історіографії 1945 – 2005 рр.	9
Джерельна основа досліджень.....	10
Формування архівної справи.....	10
Визволення Закарпаття та возз'єднання з Україною	11
ЗАГАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА ДО ВСЬОГО КУРСУ.....	13
I. ДЖЕРЕЛА:.....	13
II. МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ:	14
РОЗДІЛ II. ТЕМАТИКА КУРСУ	16
ТЕМА I. Прадавня історія.	16
ТЕМА II. Історичне Закарпаття в IX – XVI ст.	16
ТЕМА III. Встановлення влади Габсбургів на Закарпатті. Антигабсбурзька і антифеодальна боротьба народних мас (XVII-XVIII ст.)	18
ТЕМА IV. Криза феодально-кріпосницької системи і зародження буржуазних відносин. Піднесення антифеодального і національно-визвольного руху (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)	18
ТЕМА V. Культурно-національне відродження слов'янських народів Австрійської імперії і основні риси культури Закарпаття (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)	20
ТЕМА VI. Соціально-економічне і політичне становище Закарпаття в епоху австрійського абсолютизму і дуалізму в другій половині XIX – на початку XX ст.	23
ТЕМА VII. Культура Закарпаття другої половини XIX – початку XX ст.	23
ТЕМА VIII. Розпад Австро-Угорської монархії. Революція в Угорщині і політична обстановка на Закарпатті (жовтень 1918 – вересень 1919 рр.).....	24
ТЕМА IX. Включення Закарпаття до складу Чехословацької республіки. Соціально економічне і політичне становище краю.	25
ТЕМА X. Закарпаття в європейській кризі кінця 30-х років. Проголошення Карпатської України.....	26
ТЕМА XI. Закарпаття в роки Другої світової війни. Визволення краю Червоною Армією від фашистської неволі і возз'єднання з УРСР.....	26

ВСТУП

Позитивною рисою вітчизняної історичної науки за роки незалежності є зростання інтересу до історико-краєзнавчих досліджень. З відходом у минуле заідеологізованості у підборі тем вони займають все більше місце у науково-дослідницькій роботі фахівців. Локально-історичні праці збагачують історичну науку новим фактичним матеріалом, відкривають широкі можливості для наукових узагальнень. Це, в свою чергу, спонукало вчених до пошуку нових теоретичних та методологічних підходів до вивчення історії рідного краю. Свідченням цьому є регулярне проведення Всеукраїнських наукових конференцій (перша відбулася в Полтаві у 1980 р.), на яких ретельно проаналізовано не тільки досягнуте, а й вироблено якісні теоретичні і методологічні основи з історичного краєзнавства, вивчення регіональної історії. Актуальним залишається завдання, визначене видатним українським істориком Ф.П.Шевченком на першій з них, яке полягає в тому, щоб „регіональні події піднести до загальноукраїнського значення шляхом показу їх місця і ролі в єдиному історичному процесі”. Для успішного його розв'язання було вжито ряд заходів. Так, 27 березня 1990 р. у Києві відбувся I Всеукраїнський краєзнавчий з'їзд, на якому було створено Всеукраїнську спілку краєзнавців (ВСК).

Перед науковцями було поставлено завдання активніше досліджувати пам'ятки крайової історії та культури і ефективніше використовувати їх у процесі формування в студентської молоді світоглядних переконань, почуття громадянськості. Президентським указом „Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні” від 23 січня 2001 року воно набрало загальнодержавної ваги. На його виконання Кабмін України 10 червня 2002 р. ухвалив постанову „Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року”. Зокрема, Міністерство освіти і науки України було зобов'язане:

- забезпечити розроблення та включення до навчальних планів і програм загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладів тем з краєзнавства з урахуванням специфіки регіонів України;
- спільно з Національною академією наук України, Академією педагогічних наук України активізувати роботу з розроблення наукових проблем історії та теорії краєзнавства, вирішити питання про створення наукових центрів регіональних досліджень.

Реалізація цих заходів значно активізувала краєзнавчу роботу. Академік П.Т.Тронько на з'їзді ВСК (29-30 жовтня 2003 р.) відзначав, що в незалежній Україні великого розмаху „набув краєзнавчий рух, як явище громадсько-політичного, культурного і наукового життя, дієвий засіб глибокого пізнання й всебічного дослідження та вивчення скарбів рідного краю” (УІЖ. – 2004. – № 2. – С.84). Підтвердженням цьому є підготовка нової редакції енциклопедичного видання „Історія міст і сіл України”, „Зводу пам'яток історії та культури України”, книги „Реабілітовані історією”. Видається журнал „Крає-

знавство”. Справді, краєзнавство набирає обертів, оскільки, як відзначалося на з'їзді ВСК, воно „нині перебуває в авангарді національно-культурного відродження в суверенній Україні, є надійною опорою її державності”.

Над розв'язанням визначених завдань працює більша частина науковців істфаку УжНУ та науково-дослідного інституту карпатознавства, відкритого при університеті у 1992 р. Вже декілька років перша лекція для першокурсників присвячується історії рідного вузу, яка викладається на тлі розвитку культурно-освітнього і наукового життя всього Закарпаття і у взаємозв'язку з історією країн, у складі яких воно перебувало упродовж віків.

Все це свідчить про зростання актуальності історичного краєзнавства як в науково-дослідній так і в навчально-виховній роботі вузу і школи. От чому у 2004/2005 н.р. році для студентів-магістрів істфаку УжНУ введено нормативний курс „Теорія і методика краєзнавчої роботи”.

РОЗДІЛ I. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

Основні теоретичні, методичні й організаційні питання історичного краєзнавства

Предмет і методологія історичного краєзнавства як складова частина історичної науки. Краєзнавство і суспільно-історична свідомість. Історичне краєзнавство та історична наука.

Краєзнавчий рух в Україні. Зв'язок загальноісторичних закономірностей розвитку тієї чи іншої держави з особливостями розвитку рідного краю. Збіг краєзнавчих тем з основним курсом. Методика використання місцевого матеріалу.

Індуктивний метод (від часткового до загального) як засіб більш глибокого розуміння соціально-економічних, суспільно-політичних процесів і явищ в загальноукраїнській та світовій історії. Основні аспекти краєзнавчої роботи: науковість, ідейно-моральна спрямованість, системність, комплексність, внесок відомих вчених, діячів у формування української національної свідомості.

Методичні основи лекцій з краєзнавства у вузі та уроків в школі. Організація краєзнавчих гуртків, проведення екскурсій тощо.

Основні особливості та етапи історичного розвитку Закарпаття. Його місце в історії України, Угорщини, Австро-Угорщини, Чехословаччини. Актуальні проблеми історії Закарпаття: пошуки, нові знахідки, дискусії навколо окремих питань. Періодизація становлення та розвитку системи історичного краєзнавства на Закарпатті.

Програма курсу передбачає такі цілі і завдання:

- розкрити основні теоретичні, методичні і організаційні питання історичного краєзнавства;
- визначити етапи його становлення та розвитку на Закарпатті, показати роль відомих краєзнавців, наукових установ, товариств у цьому процесі;
- засвоїти найважливіші дослідження з історії краєзнавства, представити його як складову частину історичної науки в цілому, і в контексті загальноєвропейського історико-культурного процесу;
- ознайомити студентів із основними теоретичними і методичними принципами краєзнавчої роботи: вибір теми дослідження, ознайомлення з документальними матеріалами та основними фондами Державного архіву Закарпаття;
- виробити у студентів навички самостійної дослідницької роботи, методи викладання краєзнавства на уроках історії, вміння ефективно поєднувати основний і місцевий матеріал, організувати позакласну роботу учнів, шкільні музеї, екскурсії тощо.

Цілі та завдання вивчення історичного краєзнавства узагальнив Олександр Маркуш ще у 1930-х рр.: „Маленький наш край, але милий нам! Ми

любимо його над усе, бо він – наша рідна, красна отчина. На землі сій жили наші прадіди, тепер живуть діди і батьки. Вони її обороняли своїми грудьми від різних ворогів, поливали на ній кожну грудочку гарячою кров'ю та рослили потом. Ся земля нас живить, годує, одягає. Ось чому повинні свою рідну землю берегти й любити, для неї жити й працювати. Та аби ми могли свою землю як слід полюбити, мусимо її насамперед пізнати. До доброго ж пізнання чого-небудь на світі веде нас наука. Тож треба нам чим більше учитися про нашу рідну землю.

Пізнаймо наш народ! Вивчім його минувшину! Вона нам розповість, як жили діди, прадіди. Розбудить у нас національну честь і скаже нам, хто ми є такі між іншими народами”.

Слід пам'ятати і заповіт відомого дослідника XIX ст. Анатолія Кралицького: „любити свій рід, свою собратію є не лише природний, но і християнський обов'язок”.

Потрібно знати і те, що входження Закарпаття до різних державних об'єднань привело до того, що багатющі матеріали з історії краю сьогодні зосереджені в архівах цих держав – Румунії, Угорщини, Словаччини. В останні роки сталися певні зрушення в ознайомленні науковців із матеріалами цих архівів. Важливою допомогою їм стане, зокрема, опис документів фонду „Наджупан Березької жупи”, здійснений і виданий у 1998 р. працівниками Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО) та Саболч-Сотмар-Березького обласного архіву Угорщини угорською мовою (Нодь Ференц, Делеган Михайло. Видали: Архів Саболч-Сотмар-Березької області Угорщини та Державний архів Закарпатської області. Документи наджупана Березької жупи 1342-1800. Опис документів. – Ніредьгаза, 1998. – 110 с.). Більш доступною для науковців стала книга з описом фондів ДАЗО українською і румунською мовами, підготовлена спільно з румунськими архівістами (Др. Михайло Делеган, Др. Віорел Чубота, Др. Ірина-Люба Горват. Перелік фондів Державного архіву Закарпатської області України. – Сату-Маре-Ужгород, 2004).

Курс „Теорія і методика краєзнавчої роботи” орієнтує магістра на вироблення методів і прийомів наукової роботи. Вибравши тему дослідження, кожному історико-краєзнавцю насамперед необхідно:

- детально вивчити наявну загальну і регіональну літературу з обраної теми;
- виявити наявність опублікованих документів і встановити які вже використані попередниками і які ще належить ввести в науковий обіг;
- визначити архів, в якому зберігаються матеріали з досліджуваної теми і ознайомитися з довідниками, зокрема, такими як „Державний архів Закарпатської області” (Ужгород, 1995).

За вищенаведеною структурою і складена дана програма з курсу „Теорія і методика краєзнавчої роботи”.

Програма складена на основі досвіду, набутого кращими дослідниками минулого, всім колективом науковців істафу УжНУ і, насамперед, професором М.В.Трояном. Заповіт наших предків зобов'язує кожного сушого на цій землі знати історію рідного народу, отчого краю.

Вивчення історичного краєзнавства допоможе молоді дізнатися, що ж це за Земля така, якою була її доля упродовж віків, які люди прославили її назавжди, який її внесок до скарбниці світової культури.

Курс читається у першому семестрі: лекцій – 20 год.; практичних – 4 год.; Завершується складанням заліку.

В обмеженому об'ємі дана програма є основою для викладання курсу „Історичне краєзнавство” на другому курсі стаціонарного (лекцій – 30 год., залік) і заочного (лекцій – 16 год., залік) відділень.

Історичне краєзнавство і спеціальні та допоміжні історичні дисципліни

Взаємозв'язок історичного краєзнавства з іншими галузями науки. Його місце у розвитку історіографії і джерелознавства, в історії спеціальних історичних дисциплін. Розвиток біографічних досліджень. Теоретико-методологічні і науково-практичні засади біографістики.

Роль археології в дослідженні заселення території краю первісним населенням. Наукові здобутки археологів УжНУ. Етнографія в існуючому краєзнавстві. Етнографічна робота викладачів і студентів в УжНУ. Ономастика і топоніміка – дослідження власних імен та географічних назв минулих часів та їхні зміни. Збирання, класифікація та використання матеріалу при вивченні історії рідного краю. Місце в краєзнавстві нумізматики (вивчення монет і медалей), геральдики (історія родів відомих постатей). Взаємозв'язок краєзнавства та історії музейної і архівної справи. Краєзнавство на уроках історії. Методичні основи уроків краєзнавства. Основні принципи наукової організації позакласної і позашкільної роботи.

Історіографічні дослідження історії Закарпаття на рубежі XIX – XX ст.

Вивчення фахової літератури – складова методу історичного краєзнавства. Перші спроби вивчення процесу становлення і розвитку крайової історіографії в кінці XIX – на початку XX ст. Стаття Ю.Жатковича „Історія історіографії угорських русинів” (Szazadok. – Budapest, 1890 – № 7-8. – S. 568-573, 644-660). Історіографічні статті І.П.Філевича «Угорская Русь и связанные с нею вопросы и задачи русской исторической науки». (Варшава, 1901), В.Францева «Обзор важнейших изучений Угорской Руси». (Варшава, 1901). Оцінка закарпатської історіографії у статті Є.Перфещького «Обзор Угрославской историографии». (СПб. 1914). Огляд джерел та літератури у працях М.С.Грушевського.

Історіографічні та бібліографічні праці 1919-1945 рр.

Включення Закарпаття до складу Чехословаччини і зростання інтересу до стану вивчення його історії. Бібліографічні видання Ю.Краля “Geografická bibliografie Podkarpatске Rusi. (Praha, 1923, 1928). Дослідження Ю.Гаджеги „Кратний обзор научной деятельности Юрия Ивановича Венелина (Гуцы). (Ужгород, 1927), Ю.А.Яворського „Из истории научного исследования Закарпатской Руси”. (Прага, 1928), О.Л.Петрова „Задачи карпаторусской историографии”. (Прага, 1930), І.Контратовича „Нови пути подкарпатской историографии” (Зоря-Найна. – Унгвар, 1941. - № 1-2), Історіографічний огляд у статті З.Р.Неєдли „История Закарпатской Руси до XIV столетия” //Известия Академии наук СССР. Серия истории и философии. - № 4. – 1945). Бібліографічні видання Ф.Ф.Аристова, М.А.Бескида, Ю.А.Яворського про наукову роботу О.В.Духновича, Є.А.Фенцика, А.Ф.Крालицького.

„Загальна бібліографія Подкарпаття”, складена М.Лелекачем та І.Гарайдою – фундаментальне дослідження, бібліографія з історії багатьох галузей науки, соціально-економічного розвитку, матеріальної і духовної культури Закарпаття з кінця ХУІІІ ст. до 1943 р. (Факсимільне видання. – Ужгород, 2000).

Історія Закарпаття в українській історіографії 1945 – 2005 рр.

Возз'єднання Закарпатської України з Українською РСР і становлення радянської історіографії. Історіографічні дослідження Д.Д.Данилюка „Закарпаття 1939-1945 рр. в радянській історіографії” // Соціалістичні перетворення на Закарпатті за 25 років радянської влади. (Ужгород, 1970); „Історіографія Закарпаття в новітній час (1917-1985)”. (Львів, 1987); „Історіографія Закарпаття за період 1946-1990 рр.” //Нариси історії Закарпаття. Т. III. (1946-1991). (Ужгород, 2003), В.В.Палька „Історія Закарпаття в українській радянській історіографії”. (Ужгород, 1974), І.А.Прохненка „Дослідження давньої історії Закарпаття вченими УжНУ” // Carpathica-Carpatika. Вип.10. Актуальні проблеми вітчизняної і зарубіжної історії та культури Карпатського регіону в XIX-XX ст. (Ужгород, 2001), М.П.Макари „НДІ Карпатознавства: становлення і розвиток // Carpathica-Carpatika. Вип. 10. Актуальні проблеми політичного та етнокультурного розвитку Карпатського регіону в XIX-XX ст. (Ужгород, 2001).

Джерельна основа досліджень

Давні писемні джерела з історії Закарпаття: давньоруські („Повість минулих літ”), угорські („Діяння угорців”), німецькі („Гільдесгеймський літопис м. Фулд”).

Крайові писемні пам'ятки: покрайні записи (маргіналії), давні рукописи, літописні записки („Гукливська літопись”), інкунабули.

Формування архівної справи

Історія архівної справи на Закарпатті. Організація зберігання документальних матеріалів а архівах і науково-дослідний апарат до них. Методи наукової обробки документів, систематизація, описи, справи. Структура, принципи комплектування фондів і створення експозицій, методика роботи з експонатами музеїв різних типів.

Загальна характеристика фондів Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО) в Берегові, Ужгороді. Організація комітатських (з 1849 р. – жупних) міських архівів у період входження Закарпаття до складу Угорського королівства і Австро-Угорської монархії.

Найважливіші фонди: „Архів п'яти коронних міст Закарпаття” (ф. № 61, 2534 справи, 1453 – 1910 рр.), „Наджупанів і піджупанів Ужанської, Березької, Угочанської, Марамороської жуп, жупних дворянських і окружних королівських судів (м.Ужгород, ф.54, 13419 справ, 1853 - - 1919 рр.), „Сімейні фонди” (баронів Перені, ф. 60, 4180 справ, 1400 – 1944 рр.).

Відображення подій 1918 – 1919 рр. „Правління Руської Країни, м. Мукачеве Угорської республіки (ф. 659, 68 справ, 1918 – 1919 рр.). Музей імені Легоцького, м. Мукачеве (ф. 1555, 220 справ, 1594 – 1944 рр.).

Формування з другої половини ХУІІІ ст. архівів при монастирях і Мукачівській греко-католицькій єпархії. Роль єпископа А.Бачинського у формуванні єпархіального архіву „ради беспечнейшого и достовернейшого сохранения” важливих документів з історії „церквей или парохий, или маестностей их дотычутся» .

Матеріали фондів „Мукачівський чернечий монастир отців Василіан, м. Мукачеве (ф. 64, 5996 справ, 1360-1939 рр.), „Правління Мукачівської греко-католицької єпархії. Мукачеве”, (ф. 151, 1646 – 1789 рр.). Матеріали з історії Мукачівської єпархії (ф. 151, оп. 19, од.зб. 119), грамота Ф.Корятовича про заснування Мукачівського монастиря (ф. 151, оп. 19, од.зб. 8).

Відомості про діяльність культурно-освітніх діячів і вчених 19 ст. Рукопис праці М.Лучкая „Історія карпатських русинів” (ф. 151, оп. 19, од.зб. 67-69), автобіографія настоятеля Мукачівського монастиря І.Базиловича (ф. 64, оп. 2, од.зб. 78), дозвіл королівського намісника у м. Пожонь (Братислава) на друкування праць І.Базиловича (ф. 64, оп. 4, од.зб. 51), лист І.Зейкана в Москву з подякою за надану допомогу дружині (ф. 674, оп. 8, од.зб. 392), листи О.Петрова до А.Крालицького (ф. 64, оп. 3, од.зб. 615), лист А.Крालицького до І.Урїїла Сільвая (ф. 64, оп. 5, од.зб. 339) і ін.

Перші публікації документів: Я.Мігалі „Грамоти Мараморошини”. (Мараморош-Сігет, 1900), А.Годинка „Архів Мукачівської єпархії грецького обряду 1458-1715”. (Ужгород, 1911), А.Шаш „Архив привилегированного города Мукачева. 1376-1850 гг.”. (Мукачево, 1928).

Впорядкування архівної справи у період входження Закарпаття до складу Чехословаччини (1919-1939 рр.).

Фонди: „Президія Цивільного Управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород” (ф. 29, 2386 справ, 1919-1928 рр.), „Цивільне управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород” (ф. 63, 3051 справа, 1919-1928 рр.), „Президія Крайового управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород” (ф. 2, 3059 справ, 1928-1938 рр.).

Матеріали з історії Карпатської України. „Міністерство внутрішніх справ Карпатської України, м. Хуст” (ф. 18, 1050 справ, 1938-1939 рр.), „Міністерство господарських справ Карпатської України, м. Хуст” (ф.19, 1264 справи, 1938-1939 рр.).

Визволення Закарпаття та возз'єднання з Україною

Формування архіву за методом радянської архівної справи. Знищення значної кількості документів та засекречення багатьох фондів.

Заснування Центрального державного історичного архіву Закарпатської України (1945-1946). „Закарпатський обласний державний архів. 1946-1980”, філіал архіву у м. Мукачеві (1946-1982 рр.), „Державний архів Закарпатської області. ДАЗО” (1989). Систематизація, археографічна обробка та публікації документів: „Про Закарпатську Україну” (К., 1945), „3 тобою навіки” (Ужгород, 1948), „Шляхом Жовтня: У 6 т. (Ужгород, 1957-1967), „Радянське Закарпаття. 1946-1958 (Ужгород, 1985). Довідники. Статистичні збірники з характеристикою соціально-економічного та культурного розвитку („Народне господарство Закарпатської області”). Збірники документів про церковників на Закарпатті: „Таємне стає явним” (Ужгород, 1961), „Документи свідчать” (Ужгород, 1985). Методика їх складання. Внутрішня критика джерел: їх призначення, зміст, завдання, ідейний задум, політична тенденція документів. Повнота і фактична цінність джерел.

„Возз'єднання. Збірник архівних документів і матеріалів (травень 1944-січень 1946 рр.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Друге видання, доповнене”. (Ужгород, 2000).

Відкриття доступу до архівних матеріалів. Фонд „Закарпатський обком комуністичної партії України” (ф. П-1, 10.700 справ) з характеристикою роботи райкомів партії, первинних партосередків колгоспів, державних установ і організацій. Фонд „Виконком обласної Ради депутатів трудящих” (ф. Р-195) з характеристикою господарської діяльності облвиконкому і роботи місцевих органів влади. Фонди „Управління сільського господарства облвиконкому” (ф. Р-179) і „Закарпатське обласне управління сільського і колгоспного будівництва (ф. Р-1736). Розвиток освіти, науки (ф. Р-165), зокрема Ужгородського університету як наукового і навчально-методичного центру (ф. Р-

545). Наукова і педагогічна діяльність вчених („Особовий фонд М.В.Трояна”, ф. Р-2570). Діяльність Закарпатського обкому профспілки та його галузевих профспілок (ф. Р-1025, 1491, 1852), обласного комітету по фізкультурі і спорту (ф. Р-1211).

Деяка розсекреченість фондів. „Служба безпеки України по Закарпатській області” (ф. Р-2559, 13904 справи) та „Прокуратура Закарпатської області (ф. Р-1723, 368 справ.). Кримінальні справи політичних репресій 1944-1960 рр., відділу переселення (1949-1954 рр.). Матеріали про виселення закарпатців у Сибір, примусовий вступ молоді в комсомол і направлення її в школи фабрично-заводського навчання (ФЗН), (ф. Р-195, 1545).

Матеріали ДАЗО про репресивні дії радянського режиму щодо утвердження комуністичної ідеології: ліквідація греко-католицької (уніатської) церкви, припинення діяльності монастирів, репресії священників. (ф. 149, 195, 544, 1440, 2558).

Науково-документальні видання „Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша”. (Ужгород, 2003). Документи про обмеження політичних прав і свобод громадян за часів Чехословацької республіки (1919-1939) та репресії угорського окупаційного режиму проти громадян краю (1939-1944 рр.). Книга друга. (Ужгород, 2004). Документи, біографічні нариси про репресованих державних діячів, письменників, вчених, робітників і селян, борців за незалежну Україну.

Основні види письмових джерел з історії краю 1945-2005 рр. Періодична преса, спогади. Краєзнавчі матеріали в музеях. Фонди музеїв. Шкільні музеї і їх експозиції. Краєзнавство на уроках історії. Методичні основи уроків краєзнавства. Огляд збірників документів та науково-методичної літератури з історичного краєзнавства. Вибір теми дослідження. Вивчення наявної загальної і місцевої літератури з обраної теми, опублікованих документів, ознайомлення з основними фондами облдержархіву.

ЗАГАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА ДО ВСЬОГО КУРСУ

І. ДЖЕРЕЛА:

- Архівні установи України. Довідник. – К., 2000.
- Білас Іван. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. (Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз). У двох книгах. – К., 1994. - Книга друга. – С. 587-591; 669-673; 678-679.
- Возз'єднання. Збірний архівних документів і матеріалів (травень 1944 – січень 1946 рр.) – про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Друге видання, доповнене. – Ужгород, 2000. – 344 с.
- Грушевський М.С. Історична література Угорської Русі // Грушевський М.С. Історія України-Руси: У 10 т. – К., 1992. – Т.ІІ. – С. 581-582.
- Данилюк Д.Д. Характеристика джерельної бази історичних досліджень // Нариси історії Закарпаття: У 3 т. – Ужгород, 2003. – Т.ІІІ. (1946-1991). - С. 13-19.
- Делеган М.В. Державний архів Закарпатської області // Національний архівний фонд України: засоби інтелектуального доступу до документів. Короткий довідник. Упорядники: Хрестова Н.М., Бездрабко В.В. – К., 2002.
- Державний архів Закарпатської області. Рекламно-інформаційний проспект. Відп. за випуск М.Делеган. – Ужгород, 1995.
- Документи свідчать. Видання друге, доповнене. – Ужгород, 1985.
- Перелік фондів Державного архіву Закарпатської області. Др. Михайло Делеган, др. Віорел Чубота, др. Ірина-Люба Горват. – Сату-Маре – Ужгород, 2004.
- Петров А.Л. Древнейшія грамоты по истории карпаторусской церкви и иерархии 1391-1498. – Прага, 1930.
- Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Закарпатська область. – Ужгород, 2003. – Книга перша. - 788 с.; Ужгород, 2004. – Книга друга. – 800 с.
- Рудловчак О. Хрестоматія Закарпатської української літератури ХІХ ст. - Кошице, 1990. - Частина перша.
- Сабов Евменій Хрестоматія церковно-славянских и угро-русских литературных памятников с прибавлением угро-русских народных сказок на подлинных наречиях. – Унгвар, 1893.
- Сак Ю.М. Інкунабули бібліотеки Ужгородського державного університету. – Ужгород, 1974.
- Шаш А. Архив привилегированного города Мукачева. 1376-1850 гг. – Мукачево, 1928.
- Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за національне і соціальне визволення та возз'єднання з Радянською Україною. Збірник документів: У 6 т. – Ужгород, 1957-1967.
- Fejer G. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. – Buda, 1829-1844. - Т.І-ХІ.
- Hodinka Antal. A munkacsı gorog-katholikus puspokseg okmanytara. I. 1458-1715. – Ungvar, 1911. – 668 s.
- Mihalyi Janos. Maramorosi diplomak. A XIV es XV szazadbol. – Maramoros – Sziget, 1900. – 674 s.
- Wagner. Diplomatarium comitatus Sarosiensis. 1780.

Wenzel G. Arpadkori uj okmanytar. – Pest. – 1860-1874. – Т. I-IX; Buda. – Т. X-XII.

II. МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ:

Аристов Ф.Ф. Хронологический перечень напечатанных сочинений А.В.Духновича // Карпатский свет. – Ужгород, 1928.

Аристов Ф.Ф., Бескид М.А. Хронологический перечень напечатанных сочинений Евгения Андреевича Фенцика // Собрание сочинений Е.А.Фенцика. Часть I. – Ужгород, 1932.

Булагіна О. Вивчення історії рідного краю як елемент патріотичного виховання учнів // Історія України. – 2003. – № 17.

Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – К., 2003

Данилюк Д. Історіографія Закарпаття в новітній час (1917 – 1985). – Львів, 1987. Його ж. Історія Закарпаття в біографіях і портретах (3 давніх часів до початку XX ст.). – Ужгород, 1997; Його ж. Історична наука на Закарпатті (кінець ХУІІІ – перша половина XX ст.). – Ужгород, 1999; Його ж. Історіографія Закарпаття за період 1946-1990 років // Нариси історії Закарпаття. – Ужгород, 2003. – Т. III, (1946-1991).

Делеган М. Архівна справа в Закарпатті у ХІХ – на початку ХХ ст. // Нариси історії архівної справи в Україні (за заг.ред. І.Б.Матяш та К.І.Климової). – К., 2002; Його ж. Микола Радвані – організатор і дослідник архівної справи Підкарпатської Русі (До 75-річчя з дня смерті) // Науковий вісник УжНУ. Серія „Історія”. – Ужгород, 2003. – Вип.9. Його ж. Архівна справа на Закарпатті у 1945-1991 рр. // Нариси історії Закарпаття. – Ужгород, 2003. – Т. III, (1946-1991) та ін.

Довганич О. Збагачуємо історію рідного краю. Нотатки про книги з історії Закарпатських сіл // Carpatica - Карпатика. – Ужгород, 2002. – Вип. 19.

Жаткович Ю. Історія історіографії угорських русинів // Мазурок О. Юрій Жаткович як історик та етнограф. – Ужгород, 2001.

Загальна бібліографія Подкарпаття. Зложили: Николай Лелекач и Иван Гарайда. Факсимільне видання. – Ужгород, 2000.

Збережемо духовну спадщину! Звернення до всіх керівників та освітян загальноосвітніх шкіл Карпатського краю // Новини Закарпаття. – 1991. – 12 січня.

Історія міст і сіл УРСР. У 26 т. (Голова Головної редколегії Тронько П.Т.). Закарпатська область. – К., 1969.

Кондратович И. Нови пути подкарпатской историографии // Зоря - Najnal. – Унгвар, 1941. – № 1-2.

Макара М.П. НДІ Карпатознавства: становлення і розвиток // Carpatica - Карпатика. – Ужгород, 2001. – Вип. 10.

Мельник В.М. Історія Закарпаття в усних народних переказах та історичних піснях. – Львів, 1970.

Місюра В.П. До історії архівів і архівної справи на Закарпатті // Доповіді та повідомлення Ужгородського державного університету. Серія історична, 1958.

Мишанич О. Від підкарпатських русинів до закарпатських українців. Історико-літературний нарис. – Ужгород, 1991.

Мудра Ю.І. Наш край – наша історія. – Ужгород, 1994.

Нариси історії Закарпаття: У 3 т. - Ужгород, 1993. - Т.І. (3 найдавніших часів до 1918 року); Ужгород, 1995. - Т.ІІ. (1918-1945). Відповідальний редактор і керівник авторського колективу І.Гранчак; Ужгород, 2003. - Т.ІІІ. (1946-1991). (Керівник авторського колективу М.М.Болдижар).

Островський Г. Образотворче мистецтво Закарпаття. – К., 1974.

Павленко Г.В. Діячі історії, науки і культури Закарпаття. Малий енциклопедичний словник. – Ужгород, 1999.

Пальок В.В. Історія Закарпаття в українській радянській історіографії. – Ужгород, 1974.

Пап С. Історія Закарпаття. – Івано-Франківськ, 2001-2003. – Т. 1-3.

Пекар А. Нариси історії церкви Закарпаття: У 2 т. – Рим-Львів, 1997.

Первая Всесоюзная научная конференция по историческому краеведению (г. Полтава, октябрь, 1987 г.). – К., 1987.

Перфецкий Е. Обор Угрославской историографии // Известия отделения русского языка и словесности Академии наук. – СПб., 1914. – Т. XIX.

Першина З.В. Проблеми історіографії історичного краєзнавства в матеріалах Всеукраїнських конференцій (80-90-ті рр. XX ст.) // Історична наука на порозі ХХІ ст.: підсумки та перспективи. – Харків, 1995.

Петров А. Задачи карпаторусской историографии. – Прага, 1930.

Пронин В. История православной церкви на Закарпатье. История Мукачевской епархии с древнейших времен до Первой мировой войны 1914 г. – Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005.

Прохненко І.А. Дослідження давньої історії Закарпаття вченими УжНУ. // Carpatica - Карпатика. – Ужгород, 2001. – Вип.8.

Сенько І. Земля з іменем. Краєзнавчі студії. – Ужгород, 1998.

Тронько П.Т. Краєзнавчий рух в Україні: шляхи подальшого розвитку. – Український історичний журнал. – 2004. – № 2.

Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи. Наукові доповіді Всеукраїнської конференції (19-20 листопада 1996 р.). – К., 1997. – Частина перша.

Филевич И.П. Угорская Русь и связанные с нею вопросы и задачи русской исторической науки. Памяти Юрия Венелина. – Варшава, 1894.

Францев В. Обзор важнейших изучений Угорской Руси. (Из отчета из заграничной командировки). – Варшава, 1901.

Ходос М. Методичні засади краєзнавчої роботи в загальноосвітній школі // Історія в школі. – 2004. – № 4.

Чишко В.С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. – К., 1996.

Шандор Ф., Данилюк Д., Ліхтей І., Федака С. Обличчя Закарпаття. Краєзнавчий посібник українською, російською, угорською, словацькою, англійською мовами. – Ужгород, 2001.

Яворский Ю.А. Из истории научного исследования Закарпатской Руси. – Прага, 1928.

Danilak M. Problematika, zaclenenia Zakarpatska do CSR v ukrajinskej historiografii // Zakarpatska Ukrajina v ramci Ceskoslovenska (1919-1939). Zbornik materialov zo 6. vedeckej karpatistickej konferencie. – Presov – 2-4. 9. 1998.

Kral Jiri. Geograficka bibliografie Podkarpatske Rusi. – Praha, 1923. – I, 1928 – II.

РОЗДІЛ II. ТЕМАТИКА КУРСУ

ТЕМА I. Прадавня історія.

Сліди найдавнішого перебування первісної людини на Закарпатті. Кам'яний вік. Пам'ятки палеоліту, неоліту. Етнокультурна близькість племен Закарпаття з населенням східнокарпатського регіону. Поселення, житло, господарське життя. Населення в мідно- бронзовому віці (IY – початок I тис. до н.е.). Економіка і суспільне життя населення. Станівська культура. Зв'язки Закарпаття із Східною і Центральною Європою. Городища. Племена Закарпаття в залізному віці. Епоха залізного меча, плуга, сокири. Куштановицька етнокультурна група населення (VI – III ст. до н.е.).

Населення Закарпаття в період культури Латен (III – I ст. до н.е.). Землеробство, скотарство, ремесло. Торговельні та культурні зв'язки населення Закарпаття з племенами Трансильванії, Прикарпаття і Подністров'я.

Культура карпатських курганів. Слов'яни – автохтонне населення басейну Карпат. Поселення і городища слов'ян. Господарський і суспільний лад слов'ян у VII – IX ст.

ЛІТЕРАТУРА:

Балагури Э. Население Верхнего Потисья в эпоху бронзы. – Ужгород, 2001.

Бідзіля В.І. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. – К., 1971.
Котигорошко В.Г. Фракийці Верхнього Потисся (III в до н.е. – IV в н.е.). – Ужгород, 1995.

Нариси історії Закарпаття. – Ужгород, 1993. - Т.І. (З найдавніших часів до 1918 р.). – С. 29-46.

Попович И.И. Население Закарпатья в эпоху раннего железа // Археология Прикарпатья, Вольни и Закарпатья. – К., 1990. – С. 132-135; 157-162.

Потушняк Ф.М. Археологічні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті. – Ужгород, 1958.

ТЕМА II. Історичне Закарпаття в IX – XVI ст.

Політична консолідація племен Тисо-Дунайського басейну. Слов'янський племінний союз білих хорватів у Карпатському регіоні. Згадки давньоруського літописця Нестора у „Повісті временних літ” про хорватів (907 р., 992 р.), укладення київським князем Володимиром миру з угорським, чеським і польським королями (996 р.). Вхідження Закарпаття у сферу впливу Київської Русі. Преподобний Мойсей „родом Угрин, брат же Георгія” при Київському дворі. Поширення на Закарпатті назви „Русь”, „руське населення”, „руський край”.

Іноземні писемні джерела про історичне Закарпаття: літопис німецького міста Фулд „Annales fuldenses” (892 р.), Гільдесгеймський літопис 1031 р. (Німеччина), твір візантійського автора Костянтина Багрянородного (908-959

рр.), „Про управління імперією”, угорські хроніки Аноніма “Gesta Hungarorum” (друга половина XII ст.) і Ш.Кезаї (друга половина XIII ст.). Відомості про Закарпаття у грамотах Римського папи і Константинопольського патріарха (1204, 1234 рр.). Грамота Галицько-Волинського князя Льва Березькому жупану Георгію про визнання його як “officialis dux Ruthenorum” („офіційна посадова особа”).

Захоплення Закарпаття угорськими феодалами (XI – XIII ст.). Адміністративно-територіальний поділ. Комітати. «Золота булла» Андрія II (1222 р.) і зростання феодалного землеволодіння. Військово-стратегічні замки Закарпаття. Домінії. Колонізація Закарпаття. Діяльність Федора Корятовича. Аграрні відносини (XIII – початок XVI ст.). Селянська війна в Угорщині під проводом Дердя Дожі і Закарпаття. Антифеодална і визвольна боротьба. „Тріпартитум” 1514 р. Закріпачення селян. Розвиток міст. Поява ремесла і торгівлі. Битва під Могачем (1526 р.) і втрата Угорщиною національної незалежності.

ЛІТЕРАТУРА:

Балагурі Е., Пеняк С. Закарпаття – земля слов'янська. – Ужгород, 1976.
Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1991. – Т.І. – С.213-235.

Кобаль Й. Федір Корятович у світлі нових джерел // Carpathica - Карпатика. Вип.32. Науковий збірник, присвячений світлій пам'яті педагога і вченого Томаша Сопка. – Ужгород, 2005.

Лелекач М. Культурні зв'язки Закарпаття з Україною і Росією в XIII-XVIII ст. //Наукові записки УжДУ. – Ужгород, 1954. – Т. IX.

Лелекач М.М. Про приналежність Закарпаття до Київської Русі в X-XI ст. //Наукові записки УжДУ. Серія історико-філологічна. – Ужгород, 1949. - Т.ІІ.

Лелекач М.М. Процес закріпачення закарпатського селянства в XIV-XV ст. //Наукові записки УжДУ. – Ужгород, 1957. - Т. XXIX.

Маркуш В.М. Соціально-економічне становище Мараморощини в IY – XVІІ ст. //Український історичний журнал. - 1971. - №7.

Микитась В.Л. Давня література Закарпаття. Вид-во Львівського університету, 1968.

Мицок О. Нариси з соціально-господарської історії б. Угорської нині Підкарпатської Русі до другої чверти XVI в. – Ужгород, 1936. – Т.І.

Нариси історії Закарпаття: У III т. – Ужгород, 1993. – Т.І. – С. 46-81.

Пап С. Історія Закарпаття: У III т. – Івано-Франківськ, 2001. – Т.1.

Пеняк С. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI-XIII ст. – К., 1980.

Сова П. Архітектурні пам'ятки Закарпаття. – Ужгород, 1958.

Троян М.В. Мукачевський замок. – Ужгород, 1987.

ТЕМА III. Встановлення влади Габсбургів на Закарпатті. Антигабсбурзька і антифеодальна боротьба народних мас (XVII-XVIII ст.).

Поневолення Угорщини і Закарпаття Австрією. Політичний статус краю Становище на Закарпатті після встановлення влади Габсбургів. Зміни в аграрному ладі Закарпаття в XVI-XVII ст. Посилення експлуатації селян. Міста. Торгівля, ремесла. Реформаційні рухи. Ужгородська унія 1646 р. Закарпаття – арена жорстоких воєн трансільванських князів (протестанти), угорських магнатів з католиками – Габсбургами. Повстання Юрія Ракоці, Імре Текелі (1678-1688 рр.). Участь народних мас Закарпаття у визвольній війні угорського народу під керівництвом Ф.Ракоці II (1703-1711 рр.)

Соціально-економічний і політичний розвиток Закарпаття у другій половині XVIII ст. Зміцнення феодальної власності на землю та посилення кріпацької залежності селян. Урбаріальна та інші реформи Марії Терезії і їх наслідки для Закарпаття. Розвиток міст. Землеробство, ремесло, торгівля. Промислове виробництво в поміщицьких маєтках. Становище робітничих людей. Перший страйк робітників 1757 р. Посилення боротьби на селі. Опришківський рух.

Культура IX – XVIII ст. Місіонерська діяльність рівноапостольських братів Кирила і Мефодія у Великоморавії. Християнізація краю. Монастирі – осередки освіти і культури. Архітектура. Поширення рукописної та друкованої літератури. Закарпатський письменник-полеміст Михайло Андрелла (1637-1710 рр.). Діяльність в Росії Івана Зейкана (1670-1739 рр.). Освіта і наукові знання. Заснування Мукачівської богословської школи (1744 р.) і її реорганізація в Ужгородську духовну семінарію (1778 р.). Реформа шкільної освіти („Ratio educationis”. 1771 р.).

Зародження історичних знань: покрайні записи, літописні записки. „Гукливська літопись”. Перші рукописні праці з історії краю: Даниїл Бабіля (Бабилович). „Історія єпархії”, Іоанн Пастелій „Історія Мукачівської єпархії”, „Про походження русинів. 1781”. Розвиток мовознавства. Арсеній Коцак (1737-1800 рр.) – автор першої рукописної граматики української мови.

ТЕМА IV. Криза феодально-кріпосницької системи і зародження буржуазних відносин. Піднесення антифеодального і національно-визвольного руху (кінець XVIII – перша половина XIX ст.).

Розклад феодально-кріпосницького господарства. Втягнення його в торгово-грошові відносини. Становище селянства. Ремесло і промисловість. Торгівля і міста. Боротьба проти соціального і національного гніту. Закарпаття під час угорської революції 1848-1849 рр. Національно-визвольна боротьба. Делегація русинів до австрійського імператора і їх вимоги - „Висланства Русинів Угорських”.

Історичні зв'язки Закарпаття з Україною і Росією. Основні форми торговельних контактів із Східною Галичиною, Північною Буковиною. Книготоргівля – дійова форма культурних зв'язків з Східною Україною.

Участь закарпатських вчених у розвитку науки і освіти в Україні і Росії. Наукова і педагогічна діяльність І.Орлая (1771 – 1829 рр.). „История о Карпато-Россах” – перша стаття в Росії (1804 р.) з історії Закарпаття. Життя і діяльність В.Кукольника (1765-1821 рр.), П.Лодія (1764-1829 рр.), М.Балудянский (1769-1847 рр.) – економіст-реформатор, кодифікатор права, перший ректор С.-Петербурзького університету. Ю.Гуца-Венелін (1802-1839 рр.) – один з основоположників російської славистики, будитель і просвітитель болгарського народу. Значення діяльності закарпатських вчених у розвитку міжслов'янських взаємин і її оцінка у вітчизняній і зарубіжній історіографії.

ЛІТЕРАТУРА:

Ачади И. История венгерского крепостного крестьянства. Перевод с венгерского. – М., 1956.

Важливі віхи в історії Мукачівської греко-католицької єпархії. / Доповіді наукового семінару, присвяченого 250-річчю заснування духовної семінарії. – Ужгород, 1998.

Гранчак І., Данилюк Д. Внесок вчених Закарпаття XIX ст. в культурну спадщину українського народу // Четвертий міжнародний конгрес українців. Історія. – Одеса-Київ-Львів, 1999. – Ч.1.

Задорожний В.Є. В.Г.Кукольник і його „Економічний щоденник” // Науковий вісник Ужгородського держуніверситету. Серія Історія.– Ужгород, 2000. - Вип. 5.

Коломиец И.Г. Очерки по истории Закарпатья. – Томск, 1959. – Часть вторая.

Лелекач М. Матеріали до історії культурного життя Підкарпатської Русі в другій половині XVIII – початку XIX ст. //Подкарпатска Русь. – Ужгород, 1935. - №1-10.

Микитась В.Л. Давні книги Закарпатського державного краєзнавчого музею. Вид-во Львівського університету, 1964

Микитась В.Л. Давні рукописи і стародруки. Опис і каталог. – Ужгород, 1961.

Мишюк О. Нариси з соціально-господарської історії Підкарпатської Русі (від другої чверті XVI в. до половини XIX в.). – Прага, 1938 (Факсимільне видання – Ужгород, 2003).

Мишанич О.В. Література Закарпаття XVII-XVIII ст. – К., 1964.

Нариси історії Закарпаття. – Ужгород, 1995. – (з найдавніших часів до 1918 р.). – Т.І. - С. 119-155.

Пап С. Історія Закарпаття. – Івано-Франківськ, 2002. – Т.II.

Пеняк П. Цехи і цехове ремесло Закарпаття. – Ужгород, 2005.

Сабов Д. Цехи на Закарпатті в XVIII-XIX ст. // Наукові записки УЖДУ. – Ужгород, 1960. - Т.XLIII.

Терниста дорога до єдності. До 350-річчя Ужгородської унії. Науково-популярне видання, присвячене 350-річчю Ужгородської унії під редакцією Ю.Сабова. – Ужгород, 1995.

Ужгородській унії – 350 років / Матеріали міжнародних наукових конференцій, Ужгород, квітень 1996 р. – Ужгород, 1997.

Фенич В.І. Заснування Мукачівської єпархії у XV ст.: історіографічні міфи та історичні реалії // *Carpatica - Карпатика*. Науковий збірник, присвячений світлій пам'яті педагога і вченого Томаша Сопка. Вип. 32. – Ужгород, 2005.

Фенич В.І. Греко-католицька церква в громадсько-політичному житті Закарпаття кінця ХУІІІ – середини ХІХ ст. // Науковий збірник товариства „Просвіта” в Ужгороді. Річник І(ХУ). – Ужгород, 1996.

Шевченко Ф.П. Закарпатці – студенти Київської академії у ХУІІІ ст. // *Український історичний журнал*. – 1965. - №6.

Штернберг Я.И. Мир поезії і дружби. – Ужгород, 1979.

Шульга І.Г. Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатті в кінці ХУІІІ – першій половині ХІХ ст. Вид-во Львівського університету, 1965.

ТЕМА V. Культурно-національне відродження слов'янських народів Австрійської імперії і основні риси культури Закарпаття (кінець ХУІІІ – перша половина ХІХ ст.).

Слов'янські будителі: Павло Шафарик, Ян Коллар, Йосиф Добровський, Франтішек Палацький, Людевіт Штур. Проникнення ідей слов'янського відродження на Закарпаття. Просвітницька діяльність Андрія Бачинського (1732-1809 рр.). Змагання за народну культуру, рідну мову („рущизну”), шкільну освіту. Відкриття у 1837 р. гімназії в Мукачеві. Діяльність католицької і реформаторської гімназій в Мараморош-Сігеті. Іван Чургович і Ужгородська гімназія.

Освіта і наукові знання. Іоаннікій Базилович (1742-1821 рр.) – засновник закарпатської історіографії, автор першої друкованої праці з історії Закарпаття „*Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovis...*” – *Cassovia*, 1799. - Pars 1-3. – (451 с.); 1804 – 1805, pars У-VІ (411 с.).

Реформи в Угорщині. Заснування угорської Академії наук (1826 р.) і Закарпаття. В.Довгович (1783-1849 рр.) – філософ, етнограф, поет, член-кореспондент угорської Академії наук (1831 р.). Статті „Про порядок Всесвіту” (1825-1830.рр.), „Про комету, що з'явилася у 1823 р.” (1829 р.). Критика в праці „Зауваження до етнографії як до науки” (1824 р.) угорського етнографа І.Чапловича. Збірка поезій „*Poemata Basilii Dohovits*”.

Мовознавець І.Фогараші (1768-1834 рр.) і його „Русько-угорська или мадярська Граматика”. „Письмо-статья Ивана Бережаннина к Орляну” (1828 р.)

М.Лучкай (1789-1843 рр.). Життя та діяльність в Італії. Автор першої на Західноукраїнських землях друкованої праці „Граматика слов'яно-руська” (1830 р.) та 6-ти томної „Історії карпатських русинів” (1843 р.). Вплив про-

гресивної західноєвропейської історіографії на формування теоретико-методологічної концепції історичного дослідження М.Лучкай і його перехід від романтизму до історико-критичного методу. М.Лучкай – автор розвідки ефіопської мови „Словник і алфавіт” (1815 р.) і проповідей „Церковні бесіди” (Будин, 1831, Ч.І. – 340 с.; Ч.ІІ. -311 с.). Місце М.Лучкай у славистичній науці першої половини ХІХ ст.

Олександр Духнович (1803-1865 рр.) – визначний педагог, мислитель.

Громадсько-політична діяльність вченого і її вплив на формування національної самосвідомості закарпатських русинів. Ставлення до угорської революції 1848-1849 рр.

Література і фольклор. І.Ріпа (1764-1851 рр.). Мистецтво та архітектура. Художники-портретисти І.Югасевич (1741-1814 рр.), Й.Змій-Мікловський (1792-1841 рр.) Скульптори. В.Кінне – автор бронзової статуї Геракла (1842 р.) в Ужгороді. А.Шоссел. Музика. К.Матезонський. Архітектура. Будинок комітатського управління (1809 р.) в Ужгороді.

ЛІТЕРАТУРА:

І. Джерела.

Венелін Ю.І. З наукової спадщини визначного славіста. Укладання Д.Данилюка. – Ужгород, 2002.

Выбор из старого русского письменства Подкарпатья (от найдавніших початков до середини ХІХ в.). Составили: Н.Лелекач и М.Грига. – Ужгород, 1944.

Довгович В. Зауваження до етнографії як до науки. Переклад з угорської Наталії Коляджин. – Ужгород, 2003.

Духнович О. З наукової спадщини будителя. Укладач Д.Данилюк. – Ужгород, 2003.

Духнович О.В. Твори. – Братислава, 1967-1969. – Т.І-ІІІ.

Духнович Олександр. Твори. Упорядкування та підготовка текстів О.М.Рудловчак. – Ужгород, 1993.

Іван Семенович Орлай. З наукової спадщини. Упорядкування, передмова, примітки Д.Данилюка. Післямова С.Федаки. – Ужгород, 2005.

Лучкай М. Історія карпатських русинів. – Ужгород, 1999. – Т.І.; 2002. – Т.ІІ; 2003. – Т.ІІІ; 2003. – Т.ІV; 2004. – Т.У.

Лучкай М. Грамматика слов'яно-руська. Переклад з латинської П.М.Лизанця та Ю.М.Сака. – К., 1989.

Удварі І. Збірня жерел про студії русинського писемства. І. Кириличні уббіжники мукачівського єпископа Андрія Бачинського. – Ниредьгаза, 2002.

Шлепецький А. Мукачівський єпископ Андрій Федорович Бачинський та його послання // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1962. – Т.3. – С.223-241.

Ю.И.Венелин. Грамматика нынешнего болгарского наречия. Публикация подготовлена Г.К.Венедиктовым. – Москва, 1997.

II. Монографії і статті.

Байцура Т. Закарпатоукраинская интеллигенция в России в первой половине XIX в. – Братислава-Пряшев, 1971.

Байцура Т. Иван Семенович Орлай. – Братислава-Пряшев, 1977.

Байцура Т. Юрій Іванович Венелін. – Братислава, 1988.

Белень М. Александр Духнович, 1803-1865. – Ужгород, 2003.

Гаджега В. Михаил Лучкай. Житєпис и творы. Факсимільне видання.

Відпов.редактор Падык В.І. Післямова Данилюка Д. – Ужгород, 2000.

Данилюк Д. Іоаникій Базиллович (1742-1821) – основоположник закарпатської історіографії // *Carpatica - Карпатика*. Проблеми вітчизняної і зарубіжної історії з найдавніших часів до наших днів. – Ужгород, 2002. – Вип. 14.

Данилюк Д. Михайло Лучкай – патріарх Закарпатської історіографії. – Ужгород, 1995.

Данилюк Д. Ю.І.Гуца-Венелін. – Ужгород, 1995.

Данилюк Д., Ілько В. Оцінка творчої спадщини Ю.І.Гуца-Венеліна у вітчизняній історичній літературі // *Український історичний журнал*. – 1992. – № 3.

Довгович Василь. З точки зору прочитання. Матеріали конференцій, присвячених 220-ій річниці від дня народження визначного закарпатського письменника, філософа, етнографа, церковного та громадського діяча, одного з фундаторів і члена-кореспондента Угорської академії наук Василя Довговича. – Ужгород, 2004.

І ми в Європі: Протест галицьких русинів против малярського тисячоліття // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К., 1986. – Т.46, кн. 2.

Невідомий Олександр Духнович / Ю.Бача. Шлях О.Духновича; Д.Данилюк „Затаїти правду не сміючи”. – Ужгород, 1993.

Свенцицкий И.С. Материалы по истории возрождения Карпатской Руси. Сношения Карпатской Руси с Россией в первой половине XIX века. – Львов, 1905.

Тиводар М.П. Закарпаття: Народознавчі роздуми. – Ужгород, 1995.

Ю.І.Гуца-Венелін і слов'янський світ. Матеріали міжнародної наукової конференції. Упорядники І.М.Гранчак, М.І.Зимомря. – Ужгород, 2003.

Ю.И.Венелин в Болгарском возрождении. Ответ. редактор Г.К.Венедиктов. – Москва, 1998.

Meszaros, Karoly. Ungvar tortenete, a legregibb idoktol Maig. – Pesten, 1861.

ТЕМА VI. Соціально-економічне і політичне становище Закарпаття в епоху австрійського абсолютизму і дуалізму в другій половині XIX – на початку XX ст.

Утворення дуалістичної Австро-Угорської монархії (1867 р.). Територія, населення. Аграрна політика угорського уряду на Закарпатті та її наслідки. Капіталістична еволюція сільського господарства.

Розвиток промисловості. Проникнення на Закарпаття капіталів іноземних акціонерних товариств „Клотільда” і „Сольва”. Транспорт. Будівництво першої залізниці Чоп-Ужгород (1872 р.). Побудова залізниці Чоп-Мараморощ-Сігет (60-70-ті рр.). Міста, ремесло, торгівля.

Соціальні зміни. Становище народу. Еміграція за океан. Суспільно-політичний рух. Ідейна спрямованість творчості публіцистів і громадських діячів: А.Добрянського (1817-1901 рр.), І.Раковського (1815-1885 рр.), В.Кимака (1840-1900 рр.). Заснування літературних спілок, культурно-освітніх товариств. Зародження періодики. Газети: „Церковная газета”, „Свет”, „Новый свет”, „Сова”, „Карпат”, „Наука”, „Неділя”. Часопис „Листок”. Зв'язки з українськими прогресивними діячами. Перебування на Закарпатті М.Драгоманова, В.Гнатюка. Виступи проти асиміляторської політики угорських властей І.Франка, М.Павлика та інших українських діячів із статтею-протестом „І ми в Європі” (1896 р.) Боротьба народних мас. Закарпаття в роки Першої світової війни.

ТЕМА VII. Культура Закарпаття другої половини XIX – початку XX ст.

Револуція 1848-1849 рр. і початок нового етапу у розвитку культури. Посилення денационалізаторської політики угорських властей після утворення Австро-Угорщини.

Освіта. Внесок О.Духновича у розвиток шкільництва на Закарпатті. Автор посібника „Народная педагогія” (1857 р.), читанки „Книжиця читалная для начинающих” (1847 р.), „Землепис” (1851 р.). Внесок вченого у розвиток суспільно-філософської думки Закарпаття. Праці „Естественно-духовные разсуждения” (1855 р.), «Дело от безделия» (1859 р.)

Історичні та етнографічні праці вченого („Истинная история Карпато-России”, „О Народах Крайнянских”, „История Пряшевской епархии”), його епістолярна спадщина. Відзначення 200-річчя від дня народження О.Духновича, ухваленого ЮНЕСКО.

Розвиток історичної думки. К.Мейсарош (1821-1890 рр.) – автор першої праці з історії Ужгорода. І.Дулішкович (1815-1883 рр.) і його „Исторические черты Угро-Русских” у трьох книгах (1874, 1875, 1877 рр.). Наукова діяльність А.Крालицького (1835-1894 рр.), О.Митрака (1837-1913 рр.), Л.Чопея (1856-1934 рр.), А.Дешка (1821-1874 рр.), Ю.Жатковича (1855-1920 рр.). Обґрунтування висновку про належність закарпатських русинів до українського народу.

Література. Патріотичні мотиви у творчості О.Духновича. Поетична і публіцистична діяльність І.Сільвая (1838-1904 рр.), Є.Фенцика (1844-1903 рр.). Поетична творчість О.Павловича (1819-1900 рр.), Ю.Ставровського-Попрадова (1850-1899 рр.). Боротьба проти мадяризації культури Закарпаття. Початок наукової і громадсько-політичної діяльності Августина Волошина (1874-1945 рр.).

Мистецтво. Художники Ф.Видра (1815-1879 рр.), Мункачі (1844-1900 рр.), Г.Рошкович (1854-1915 рр.), Ш.Холлоші (1857-1918 рр.), І.Ревес (1859-1945 рр.), Ю.Віраг (1880-1949 рр.).

Технічні винаходи А.Єнковського (1833-1923 рр.). Архітектура. Побудова ратуші в Мукачеві (1904 р.), ансамблю будов ужгородського „корзо”, шкільних приміщень, лікарень.

ТЕМА VIII. Розпад Австро-Угорської монархії. Революція в Угорщині і політична обстановка на Закарпатті (жовтень 1918 – вересень 1919 рр.)

Революційні виступи народів проти монархії Габсбургів. Жовтневий переворот в Росії 1917 р. і його вплив на виникнення в Угорщині і на Закарпатті Народних Рад. Утворення Центральної Руської Народної Ради (8 травня 1919 р.). Американська Народна Рада угро-русинів. Перемога буржуазно-демократичної революції в Угорщині (31 жовтня 1918 р.) і на Закарпатті (2 листопада 1918 р.). Закон угорського уряду № 10 від 21 грудня 1918 р. – спроба втримати Закарпаття в складі Угорщини. Боротьба навколо розв'язання питання державної належності Закарпаття.

Розгортання руху за возз'єднання Закарпаття з Україною. Проголошення Гуцульської республіки 8 січня 1919 р. Всекарпатський з'їзд у Хусті 21 січня 1919 р. і його значення у возз'єднанні русі. Перемога революції в Угорщині 21 березня 1919 р. Встановлення і діяльність радянської влади на Закарпатті. Окупація краю румунською і чехословацькою арміями.

ЛІТЕРАТУРА:

Антоній Годинка. Час гурше, ги вода... Русинські тексти. Матеріал зобрав, ушорив, коментарії застачив и вступное слово написав Михаил Капраль. Спередслово Іштвана Удварі. – Ніредьгаза, 2005.

До історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX – початок XX ст.). Упорядкування та переклад текстів Й.Кобаля. Передмова В.Худанича. – Ужгород, 2001.

Еган Е. Економічне становище руських селян в Угорщині. Меморандум. – Ужгород, 2001.

...

Гранчак І.М., Данилюк Д.Д. Культура Закарпаття другої половини XIX – початку XX ст. // Нариси історії Закарпаття. – Ужгород, 1993. – Т.1. (З найдавніших часів до 1918 р.).

Гранчак І.М., Ілько В.І. Закарпаття в роки Першої світової війни (1914-1918 рр.) // Нариси історії Закарпаття. – Ужгород, 1993. – Т.1. (З найдавніших часів до 1918 р.).

Ігнат А.М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – початку XX ст. – Ужгород, 1971.

Ілько В.І. Закарпатське село на початку XX ст. – Вид-во Львівського університету, 1973.

Ілько В.І., Пальок В.В. Соціально-економічний і політичний розвиток Закарпаття в другій половині XIX – на початку XX ст. // Нариси історії Закарпаття. – Ужгород, 1993. – Т.1. (З найдавніших часів до 1918 року).

Коломиєц І.Г. Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX столетия. – Томск, 1961. – Том первый.

Коломиєц І.Г. Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX столетия. – Томск, 1961. – Том второй.

Копчак В.П., Копчак С.И. Население Закарпатья за 100 лет. Статистико-демографическое исследование. – Львов, 1977.

Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). – Авторизований переклад з англійської. – Ужгород, 1994.

Революція в Угорщині і політична обстановка в Закарпатті. Пошуки шляхів самовизначення (листопад 1918 – квітень 1919 рр.). – Нариси історії Закарпаття. – Ужгород, 1995. – Т.П (1918-1945). – С.38-100.

Сміян П.К. Революційний та національно-визвольний рух кінця XIX – початку XX ст. – Вид-во Львівського університету, 1968.

Тези народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 160-річчю від дня народження Т.Легоцького 26-27 жовтня 1990 р. – Мукачєво, 1990.

Фединишинець В. Перший історик Ужгорода. Документально-художня оповідь – есей про Кароя Мейсароша. – Ужгород, 1994.

ТЕМА IX. Включення Закарпаття до складу Чехословацької республіки. Соціально економічне і політичне становище краю.

Сен-Жерменський мирний договір 10 вересня 1919 р. і включення Закарпаття (Підкарпатська Русь) до складу Чехословаччини. Соціально-правовий статус Закарпаття. Встановлення військової диктатури генерала Енока (6.УІ.1919 -1922 рр.). Формування цивільних структур влади – Директорії (УІІ.1919 р. – ІІ.1920 р.). Створення Цивільного Управління на чолі з Я.Брейха (20.УІІ.1919 р.). Проголошення „Генерального Статуту про організацію і адміністрацію Підкарпатської Русі” в Ужгороді (18.ХІ.1919 р.). Конституція ЧСР (29.ІІ.1920р.). Ліквідація Генерального Статуту (Я.Брейхи) і призначення тимчасовим губернатором Г.Жатковича (5.У.1920 р.). Зволікання з наданням автономії і відставка Г.Жатковича (16.ІІІ.1921 р.). Економічна відсталість Закарпаття. Економічний і соціальний гніт. Реформи: земельна,

освіти, охорони здоров'я. Розвиток демократичних засад в суспільно-політичному житті. Політичне безправ'я народу, його боротьба за соціальне та національне визволення. Поява політичних партій, культурно-освітніх товариств.

ТЕМА X. Закарпаття в європейській кризі кінця 30-х років. Проголошення Карпатської України.

Мюнхенська змова. Конференція 29-30 вересня 1938 р. і її негативні наслідки для Чехословаччини. Створення першого (10 жовтня) і другого (26 жовтня) автономних урядів і їх діяльність. Віденський арбітраж 2 листопада 1938 р. і початок окупації краю фашистською Угорщиною.

Створення Організації народної оборони „Карпатська Січ” (9 листопада 1938 р.), Українського Національного Об'єднання „УНО” (18 січня 1939 р.). Вибори до Сойму Карпатської України 12 лютого 1939 р. Проголошення самостійної Карпатської України 15 березня 1939 р. Августин Волошин – перший Президент Карпатської України.

ТЕМА XI. Закарпаття в роки Другої світової війни. Визволення краю Червоною Армією від фашистської неволі і возз'єднання з УРСР.

Окупація Закарпаття угорськими військами і організація нових органів гноблення. Пограбування природних багатств та мілітаризація економіки. Політичний і національний гніт. Організація опору окупантам. Нелегальний перехід молоді в СРСР та її доля. Зародження і розвиток підпільної і партизанської боротьби.

Визволення Закарпаття Червоною Армією. Рух добровольців. Створення Народних комітетів та їх діяльність. Розгортання возз'єднаних рухів. Перший з'їзд Народних комітетів Закарпатської України (26.XI.1944 р.) і прийняття Маніфесту про возз'єднання з УРСР. Обрання і діяльність Народної Ради Закарпатської України. Радянсько-чехословацький Договір від 29 червня 1945 р. про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною в складі СРСР. Дискусія навколо окремих аспектів теми.

ТЕМА XII. Культура Закарпаття 20-х – першої половини 40-х рр. XX ст.

Загальна характеристика умов розвитку культури. Поява можливостей для розвитку демократичної культури. Становлення нової системи освіти: зростання національних шкіл з рідною мовою навчання, видання підручників, підготовка кадрів, шкільна реформа 20-30-х рр. Гімназії – центри освіти й культури. Учительські семінарії. Вимога громадськості відкрити університет.

Розвиток науки в 20-30-х рр. Роль товариства „Просвіта” у розгортанні наукових досліджень з історії краю. Праці В.Гаджеги (1864-1938 рр.), Ю.Гаджеги (1879-1947 рр.), І.Кондратовича (1878-1957 рр.), М.Бескида (1883-1947 рр.). Початок наукової діяльності М.Лелекача (1907-1975 рр.),

Ф.Потушняка (1910-1960 рр.). Історична тематика на сторінках періодичних видань („Наш рідний край”, „Підкарпатська Русь”), наукових збірників.

„Общество им. А.Духновича” та історія культури краю на сторінках журналу „Карпатский свет”. Розвиток мовознавства. Дослідження Г.Стрипського (1875-1946 рр.), А.Волошина (1874-1945 рр.), І.Гарайди (1905-1945 рр.). Наукова спадщина І.Панькевича (1887-1958 рр.). Література. В.Гренджа-Донський (1897-1974 рр.) – основоположник новітньої української літератури. Початок поетичної творчості Ю.Боршоша-Кум'ятського (1905-1978 рр.), С.Сабола (Зореслав, 1909-2003 рр.), Л.Дем'яна (1894-1968 рр.), М.Рішка (1906-1994 рр.). Літературна творчість Марійки Підгірянки (1881-1963 рр.), Миколаї Божук (1907-1938 рр.), Марії Тисянської (1911-2000 рр.), Ірини Невицької (1886-1965 рр.).

Російськомовні поети А.В.Карабелеш (1906-1964 рр.), А.Патрус-Карпатський (1917-1980 рр.), Д.Вакаров (1920-1945 рр.), М.Попович (1908-1955 рр.). Угорськомовні письменники: Бейла Ілlesh, Пал Ілку, Золтан Фабрі, Пал Рац.

Театр. Відкриття „Руського театру „Просвіти” (1921 р.) і його директор М.Садовський (1856-1933 рр.). Український театр „Нова сцена” і діяльність братів Юрія (1907-1990 рр.) і Євгенія Шерегіїв (1910-1985 рр.).

Музичне мистецтво. Українські митці - П.Милославський (1896-1954 рр.), Д.Задор (1912-1985 рр.).

Закарпатська школа живопису: Й.Бокшай (1891-1975 рр.), А.Ерделі (1891-1955 рр.), Е.Грабовський (1892-1955 рр.). Будівництво та архітектура. А.Крупка – автор проекту будови „Народна рада” (1934-1936 рр.).

Окупація Закарпаття фашистською Угорщиною і мадяризація культури. Створення та діяльність „Подкарпатского общества наук” (ПОН).

ЛІТЕРАТУРА:

Венгрия и Вторая мировая война. Секретные дипломатические документы из истории кануна и периода войны. – М., 1962.

Возз'єднання. Збірник архівних документів і матеріалів (травень 1944 – січень 1946 рр.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Друге видання, доопрацьоване. – Ужгород, 2000.

Документы и материалы по истории советско-чехословацких отношений. – М., 1978. – Т.3.

...

Болдижар М., Болдижар С. Державність на Закарпатті: правда історії та вигадки фальсифікаторів. Перші кроки. – Ужгород, 2004.

Болдижар М.М. Краю мій рідний. Науково-популярні нариси з історії Закарпаття. – Ужгород, 1998.

Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Словацьке видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Пряшеві, 1979. – Книга перша (1918-1938); Пряшів, 1985. – Книга друга (1938 – 1948).

Вегеш М.М. Августин Волошин і Карпатська Україна. – Львів-Хуст, 2004.

Вегеш М.М. Карпатська Україна 1938-1939 рр. у загальноєвропейському контексті. У 2 т. – Ужгород, 1997.

Вегеш М.М., Міщанин В.В., Токар М.Ю. Джерела та література про Карпатську Україну // Вони боронили Карпатську Україну. – Ужгород, 2002 (1194 позицій).

Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби Закарпатських українців (Під ред. М.Вегеша). – Ужгород, 2002.

Гомоннай В.В. Нариси розвитку педагогічної думки і школи Закарпаття. – Ужгород, 1990.

Гранчак І., Міщенко Н., Пальок В. Робітництва горде ім'я. – Ужгород, 1976.

Гренджа-Донський В. Щастя і горе Карпатської України // Упорядник Д.Федака. – Ужгород, 2002.

Данилюк Д.Д. В.Гаджега – дослідник історії і культури Закарпаття // Carpathica - Карпатика. – Ужгород, 1993. – Вип. 2.

Довганич О., Пагирия В. Закарпатські воїни генерала Людвика Свободи. – Ужгород, 1999.

Довганич О.Д. Закарпатські добровольці. Нариси з історії та бойового шляху. – Ужгород, 1998.

Довганич О.Д. Роки лихоліття: невідомі сторінки і трагічні долі. Історико-краєзнавчі статті і нариси. – Ужгород, 1995.

Довганич О.Д., Пашкуй З.А., Троян М.В. Закарпаття в роки війни. – Ужгород, 1990.

За українське Закарпаття. Редактори-упорядники Василь Маркусь та Василь Худанич. – Ужгород, 1994.

Закарпаття під Угорщиною 1938-1944 рр. – Нью-Йорк; Чикаго; Ужгород, 1999.

Книга пам'яті України. Закарпатська область. І. – Ужгород, 1995.

Культура Закарпаття 20-30-х рр. ХХ ст. // Нариси історії Закарпаття. – Ужгород, 1995. – Т.П. – С. 349 – 466.

Кульчицький В.С., Настюк М.І., Ткач А.П., Ганчин В.Ю., Гураль П.Ф. Возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною (соціально-політичні і правові основи). – Львів, 1985.

Макара М.П. Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 рр.). – Ужгород, 1995.

Маркусь В. Приєднання Закарпатської України до Радянської України 1944-1945 рр. – К., 1992.

Мишанич О. Карпати нас не розлучать. Літературно-критичні статті і дослідження. – Ужгород, 1993.

Навічно в пам'яті історії. Біографічний довідник делегатів Першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України. – Упорядник О.Довганич. – Ужгород, 2004.

Они освобождали Закарпатье. – Ужгород, 1968.

Пальок В.В. Наукова і видавнича діяльність «Просвіти» на Закарпатті в 20-30-х рр. ХХ ст. // Матеріали установчої конференції по відродженню на Закарпатті крайового товариства «Просвіта». – Ужгород, 1991.

Попович Д. Кризь тортури. – Ужгород, 1977.

Росоха С. Сойм Карпатської України. – Львів, 1991.

Сливка Ю.Ю. Революційно-визвольна боротьба на Закарпатті у 1929-1937 рр. – К., 1960.

Стерчо П. Карпато-Українська держава. – Торонто, 1965. Репринтне видання. – Львів, 1994.

Токар М. Про українські політичні партії Закарпаття в 1919-1939 рр. – Ужгород, 2001.

Троян М.В. До 30-річчя I з'їзду Народних комітетів Закарпатської України // Український історичний журнал. – 1974. - № 11. – С. 118-122.

Троян М.В. Того дня зійшло сонце возз'єднання. – Ужгород, 1979.

Федака П.М. Нариси історії товариства „Просвіта” Карпатської Русі-України (1920-1939). – Ужгород, 1991.

Федака С. Хроніка Карпатської України. – Ужгород, 2004.

Химинець Ю. Тернистий шлях до України. – Ужгород, 1996.

Худанич В.І. Світове братство Карпатська Січ. – Ужгород, 2005.

Шандор В. Закарпаття, історико-правовий нарис від IX ст. до 1920 р. – Нью-Йорк, 1992.

Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 р. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто-Пряшів-Львів, 1993.

ТЕМА XIII. Політичний, соціально-економічний і культурний розвиток Закарпатської області в складі України (1945-2005 рр.).

Возз'єднання Закарпаття з Українською РСР – закономірний історичний акт, завершення вікового процесу національного самовизначення закарпатських русинів, входження в етнічно споріднену державно-політичну структуру українського народу. Утворення Закарпатської області. Суспільно-політичне життя. Утвердження тоталітарної політичної системи. Формування органів влади на місцях. Кадрова політика.

Інтеграція Закарпатської області у систему всеукраїнських соціальних, культурних і економічних процесів та структур. Націоналізація промисловості, транспорту, зв'язку, банків. Індустріалізація області. Зростання промислового виробництва. Поява нових галузей промисловості. Зміни у територіальному розміщенні підприємств. Найважливіші новобудови. Транспорт. Житлове будівництво. Благоустрій міст і сіл.

Зміни в аграрному секторі. Насильницька колективізація та її наслідки. Радянська церковна політика. Репресії проти громадян у повоєнні роки. Прогрес у галузі культурного розвитку. Розвиток освіти, науки. Ужгородський державний університет та його роль у піднесенні економічного і культурного рівня Закарпаття. Розширення закладів охорони здоров'я. Розвиток фізкультури й спорту.

Література і театральне мистецтво. Творчість поетів: В.Гренджі-Донського, Ю.Боршоша-Кум'ятського, А.Патрус-Карпатського; прозаїків - Л.Дем'яна, О.Маркуша, М.Томчанія, П.Угляренка, Ю.Керекеша, І.Долгоша. І.Чендей і П.Скунць - Лауреати Державної премії України ім. Т.Г.Шевченка. В.Вовчок, В.Басараб, Д.Кешеля - обласної літературної премії ім. В.Вакарова та ім. Ф.Потушняка. І.Петровцій, В.Фединишинець - міжнародної літературно-мистецької премії ім. О.Духновича. Література угорців, словаків, представників інших національностей, Розквіт творчості народних казкарів, співців. Дослідження питань народної творчості і фольклору (П.Лінтур). Розвиток професійного театру.

Живопис. Успіхи Закарпатської школи живопису в перші післявоєнні роки. А.Ерделі, Й.Бокшай. Розквіт творчості Ф.Манайла, А.Кашшай, А.Кощи, В.Бурча, В.Скакандія.

Скульптура. В.Свида, І.Гарапко, М.Попович. Образотворче і декоративне мистецтво. Музика. Творчість М.Мартона, М.Кречка, К.Балог. Музейна справа.

Загострення негативних явищ в економічному і суспільно-політичному житті в СРСР. Зниження темпів економічного розвитку. Господарська реформа 1965-1967 рр. та її провал. Розпад СРСР. Проголошення України незалежною державою (24 серпня 1991 р.). Труднощі і перспективи утвердження Української незалежної держави. Помаранчева революція кінця 2004-початку 2005 рр. Відзначення річниці революції.

Основні здобутки у вивченні історичного краєзнавства, напрями розгортання наукової роботи. Започаткування історіографічних досліджень. Публікація історіографічної спадщини - праць Ю.Венеліна, І.Орлая, М.Лучкая, О.Духновича, А.Волошина, М.Лелекача, І.Гарайди. Відновлення видання журналу „Наш рідний край”. Заснування нових краєзнавчих видань („Карпатський край”). Завдання по вдосконаленню методів викладання краєзнавчого матеріалу у вузах і школах області.

ЛІТЕРАТУРА:

Аграрно-виробничі та соціальні відносини на селі (1945-1990) // Нариси історії Закарпаття. - Ужгород, 2003. - Т.ІІІ. (1946-1991). - С. 116-197.

Встановлення на Закарпатті радянської політичної системи // Нариси історії Закарпаття. - Т.3. - С. 35-72.

Гомоннай В.В., Росул В.В., Талапканіч М.І. Школа та освіта Закарпаття. - Ужгород, 1997

Данилюк Д. Історичне краєзнавство в Ужгородському держуніверситеті: традиції, здобутки, перспективи // Carpatica - Карпатика. Історія і культура Закарпаття ХХ ст. - Ужгород, 2000. - Вип. 7.

Довганіч О.Д., Хланта О.В. У жорнах сталінських репресій. - Ужгород, 1999.

Економіка Закарпаття сьогодні і завтра: шляхи виходу з кризи (Матеріали науково-практичної конференції, 13-14 березня 1997 р.). - Ужгород, 1997.

Козловська Л. Розвиток народного господарства Закарпатської області за роки радянської влади. - Львів, 1959.

Король І.І., Мельник В.П., Баранчиков С.В. Профспілки Закарпаття: турбота про людей. Нариси історії. - Ужгород, 2000.

Мигович І.І., Макара М.П. Закарпатський соціум: етнологічний аспект. - Ужгород, 2000.

Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення. Матеріали науково-практичної конференції 19-20 січня 2001 р., Ужгород. - Ужгород, 2001..

Мишанин В.В. Аграрна політика на Закарпатті (1944-1950 рр.). - Ужгород, 2000.

Ніколайчук В.І. Екологічний стан Закарпаття: проблеми і перспективи. - Ужгород, 2004.

Організація радянського суспільно-політичного і громадського життя та його суперечності // Нариси історії Закарпаття. - Т.ІІІ. - С. 571-614.

Освіта та наука в Закарпатті (1946-1990) // Нариси історії Закарпаття. - Т. ІІІ. - С. 340-376.

Пагіря В., Роглев Х. Від Карпат до Дніпра. Нариси про закарпатських „киян”. - Ужгород, 1997.

Пагіря В., Троян О. Літописець рідного краю. Нариси і спогади про Михайла Трояна. - Мукачево, 2005.

Поп С. Природні ресурси Закарпаття. - Ужгород, 2002.

Правовий статус національних меншин. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 28 травня 2003 р., Ужгород. - Ужгород, 2003.

Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Закарпатська область. - Ужгород, 2004. - Книга друга.

Розвиток культури і мистецтва // Нариси історії Закарпаття. - Т.ІІІ. - С. 377-536.

Розвиток промисловості у Закарпатті: здобутки та упущення (1946-1990) // Нариси історії Закарпаття. - Т. ІІІ. - С. 73-115.

Сенько І. Заповнена анкета, або Життєпис Петра Лінтура. - Ужгород, 1999.

Співробітництво Закарпаття із сусідніми регіонами // Нариси історії Закарпаття. - Т.ІІІ. - С. 232-278.

Тиводар М.П. Життя і наукова діяльність Федора Потушняка. - Ужгород, 2005.

Шманько І.І., Золотун П.І. Нариси з історії фізики з елементами краєзнавства. - Ужгород, 2001.

Carpatica - Карпатика. Науковий збірник, присвячений світлій пам'яті педагога і вченого Томаша Сопка. - Ужгород, 2005. - Вип. 32.